

Heilbrigðisráðuneytið
Skógarhlíð 6
105 Reykjavík

Reykjavík 11. janúar 2021

Umsögn Landssamtakanna Geðhjálpar um frumvarp til laga um breytingu á lögum um réttindi sjúklinga, nr. 74/1997

Skaðalögmál John Stewart Mill hefur gegnt mikilvægu hlutverki í vestrænni löggjöf þegar kemur að meðferð og vistun geðsjúkra síðustu aldir. Inntak lögmálsins er í stuttu máli: „að hvert siðað samfélag geti svipt einstaklinga frelsi sínu séu þeir hættulegir sjálfum sér eða öðrum“. Lögmálið hefur gert framkvæmdavaldi ríkisins, á forsendum laga, það kleift að beita frjálsa einstaklinga þvingun og valdi. Lögmálið hefur skilið eftir „op“ í lögum, hvort sem það eru sérlög um geðsjúka eða almenn löggjöf, þar sem heilbrigðiskerfinu er heimilað að beita þvingun og valdi er kemur að vistun og meðferð einstaklinga. Þvingunin hefur líkt og annað í heilbrigðisþjónustu helst þróast á forsendum þjónustuveitenda og gerir huglægt eðli lögmálsins og málaflokksins það að verkum að þjónustuveitendur hafa geta stillt það af eftir sínum hentugleik. Þvingun og valdbeiting er alltaf ofbeldi í ítrasta skilningi orðsins og því getur því miður alltof oft fylgt enn meira ofbeldi og upplifað brot á mannhelgi auk lífsgæðaskerðingar. Það var eitt af meginmarkmiðum Alþingis árið 2015 með breytingum á lögræðislögum að lágmarka ofbeldi og mögulega lífsgæðaskerðinu sem leiðir af „löglegum“ þvingunum og valdbeitingu. Það var göfugt markmið en erfitt er að vinna með þá þversögn að þvinga meðferð; nauðung, þvinganir og ofbeldi fara ekki saman við læknanandi meðferð.

Eins og fyrr er getið hafa breytingar á lögum og réttindum sjúklinga nær undantekningalítið verið á forsendum þjónustuveitenda og oftast en ekki án aðkomu þjónustuþega. Þetta frumvarp er því miður engin breyting þar á eða eins og segir í athugasemdum við frumvarpið:

„Efni frumvarpsins snertir fyrst og fremst sjúklinga á heilbrigðisstofnunum ásamt aðstandendum þeirra. Enn fremur snertir efni frumvarpsins starfsfólk heilbrigðisstofnana. Áform um frumvarp og drög að frumvarpi voru birt til samráðs á Samráðsgátt stjórnvalda. Mikið samráð var við Landspítala. Samráð var við dómsmála- og félagsmálaráðuneyti með reglulegum fundum en unnið er að löggjöf um öryggisgæslu í félagsmálaráðuneyti sem tengist efni þessa frumvarps að einhverju leyti.“

Hagsmunasamtök notenda og aðstandenda voru ekki höfð með í ráðum við frumvarpsgerðina og er það miður. Því eins og segir í athugasemdinni: „Efni frumvarpsins snertir fyrst og fremst sjúklinga á heilbrigðisstofnunum.“ Raunverulegt samráð er ekki að setja frumvarp í samráðsgátt þegar það hefur verið skrifað heldur að skrifa það í samráði í rauntíma við þann hóp sem hefur mestra hagsmuna að gæta. Að þessu sinni eru það notendur þjónustu geðþjónustu heilbrigðiskerfisins en til þeirra var ekkert leitað.

Að mati Geðhjálpar snýst frumvarpið fyrst og fremst um að endurtaka greinar 19 og 28 úr lögræðislögunum þar sem fyrst er byrjað á að taka fyrir það að sjálfráða einstaklingar verði beittir nauðung en svo kemur „nema“ og réttlæting þess að beita einstaklinga með geðraskanir nauðung og þvingun. Það verður ekki séð að með þessu frumvarpi sé mikil framför frá þeim breytingum sem gerðar voru á lögræðislögunum árið 2015.

Í heimsóknarskýrslu umboðsmanns Alþingis á þrjár lokaðar deildir geðsviðs Landspítalans í október 2018 kom fram að mannréttindi notenda væru brotin þar nær daglega. Benti umboðsmaður á að lagaheimildir skorti. Umboðsmaður benti á ýmislegt annað m.a. að dagleg útivera væri ekki tryggð öllum sem liggja á þessum lokuðu deildum. Geðhjálp tók undir þessar athugasemdir umboðsmanns en benti jafnframt á hugmyndfræði og meðferð sem eru lykilatriði þegar kemur að því að draga úr þvingun og nauðung á geðdeildum. Það eru því Geðhjálp vonbrigði að í stað þess að ráðast í endurskoðun á hugmyndafræði og meðferð auk þess að ráðast í byggingu nútímalegs meðferðarkjarna geðsviðs, eru lögin lagfærð svo það verði ekki lengur lögbrot að brjóta á réttindum notenda þjónustunnar.

Stjórn Landssamtakanna Geðhjálpar telur þrátt fyrir þetta að það sé jákvætt að ráðist hafi verið í vinnu við endurskoðun á þvingunarúrræðum og það er vissulega margt til bóta í frumvarpinu. Skráning atvika er þannig afar mikilvæg en í dag veit t.d. enginn hve oft þvingunum er beitt á deildum geðsviðs Landspítalans sem er auðvitað algjörlega óásættanlegt. Í frumvarpinu er enn fremur

tilgreint nokkuð nákvæmlega hvernig verklagið á að vera þegar beita á nauðung og er það talsverð framför.

Komið er á fót sérfræðiteymi sem í situr fulltrúi með notendareynslu sem er jákvætt en í drögum var gert ráð fyrir að notendur hefðu meira vægi en nú er gert ráð fyrir og það er miður að því skuli hafa verið breytt. Geðhjálp ítrekar þá skoðun að í sjö manna sérfræðiteymi skuli tryggt að einstaklingar með notendareynslu séu a.m.k. þrír. Spörin í tengslum við lög um réttindagæslu fatlaðra og undanþágur og sérfræðiteymi sem þar er kveðið á um hræða því miður. Fá mál berast sérfræðiteyminu miðað við þann fjölda tilvika þar sem ætla má að nauðung sé beitt og Geðhjálp telur víst að þjónustuveitendur á geðdeildum landsins hafi aldrei unnið eftir þeim ákvæðum sem þar koma fram þrátt fyrir að hafa beitt fatlaða notendur þjónustunnar nauðung.

Í VII. kafla 28. gr. frumvarpsins er kveðið á um bann við beitingu nauðungar en í 29. gr. þess er fjallað um undanþágur. Þær undanþágur eru því miður of rúmar og geta þannig gefið yfirlækni eða vakthafandi lækni of mikið svigrúm til að beita nauðung. Í undanþágukaflanum segir m.a. „Að tilgangur nauðungar eða fjarvöktunar sé eftirfarandi:

Að koma í veg fyrir að sjúklingur valdi sjálfum sér eða öðrum líkamstjóni eða stórfelldu eignatjóni. Það á einnig við fyrirbyggjandi aðgerðir sem ætlað er að forða því að aðstæður komi upp sem leitt geta til líkamstjóns eða stórfellds eignatjóns.

Að uppfylla grunnþarfir viðkomandi einstaklings, svo sem varðandi mat, heilsu og hreinlæti, **eða til þess að draga úr hömluleysi sem af sjúkleika kann að leiða [feitletrun Geðhjálpar] .“**

Draga úr hömluleysi sem af sjúkleika kann að leiða er nýtt, huglægt og afar óljóst orðalag í lagatexta og erfitt að meta hvenær einstaklingur er svo hömlulaus að þurfi að beita hann nauðung. Í gegnum tíðina hefur það sýnt sig að undanþágur eiga það til að verða að reglu þegar hægt er að túlka um of og þetta orðalag er einmitt til þess fallið.

Geðhjálp ítrekar þá skoðun að byrjað sé á öfugum enda og spurningin sem hefði átt að liggja til grundvallar er: Hvernig má koma í veg fyrir nauðung og þvingun? Það verður ekki gert með því að búa til lagaramma í kringum beitingu valds og nauðungar. Hugmyndafræðin og sú meðferð sem viðhöfð er á geðdeildum landsins er því miður ekki til þess fallin að draga úr beitingu nauðungar. Húsnæði geðheilbrigðisþjónustu er auk þess, eins og margoft hefur verið bent á, úr sér gengið og alls ekki til þess fallið að flýta fyrir meðferð endurhæfingu notenda sem þar dvelja.

Stjórn Geðhjálpar vill í lok þessarar umsagnar minna stjórnvöld á tvennt. Í fyrsta lagi að þegar ráðast á í breytingar á lögum sem skarast, eins og er um þessi lög, lögræðislög, hegningarlög og lög um réttindi fatlaðra, verði að tryggja samráð og samstarf milli þeirra ráðuneyta sem eiga í hlut og samráð

við alla haghafa frá upphafi ferils. Með því sé tryggt að samræmi sé á milli laga og þannig betri þjónusta og réttaröryggi gagnvart notendum. Í öðru lagi leggur stjórn það enn á ný til við stjórnvöld að þau skoði þann möguleika vandlega að ráðast í það tímabundna tilraunaverkefni að gera Ísland að þvingunarlausu landi.

Virðingarfyllt,

Stjórn Landssamtakanna Geðhjálp